

В. А. Колодійчук

Логістична концепція формування експортного зернового потенціалу України

Проведено аналіз розвитку світового зернового ринку та визначено рейтингові позиції України. Розглянуто тенденції світового виробництва зерна та потенціал і перспективність домінування України як одного із світових експортерів. Акцентовано увагу на зростанні логістичної складової у структурі собівартості експортного зерна. Представлено експертні оцінки кількісних резервів підвищення конкурентоспроможності українського зерна внаслідок оптимізації логістичних витрат. На основі фундаментальних положень концепції логістики розроблено пропозиції щодо ведення логістичної діяльності із врахуванням особливостей зернового ринку та світових тенденцій його розвитку.

Ключові слова: логістичні витрати, зерновий ринок, експорт, логістична концепція.

Ресурсний потенціал України щодо формування пропозиції високоякісного зерна дає підстави для оптимістичного прогнозу її ролі на світовому зерновому ринку. Експорт цього стратегічного товару формує стабільне джерело надходження валюти, масштаби якого здатні забезпечити Україні позитивний ВВП. Однак реалізувати потенційні експортні можливості без сучасних підходів до організації експорту зернових культур у висококонкурентному світовому економічному просторі практично неможливо. Тому розглядати експортні можливості держави слід через призму її здатності забезпечити ефективне переміщення продуктових потоків до потенційних споживачів, адже ціна ресурсу складає лише частину у загальній його собівартості, де значна частка припадає на фінансування логістичних функцій, що доводять матеріальний потік від місця його виникнення (первинного джерела сировини) до місця передачі прав на нього (кінцевого споживача). Отже, експортний зерновий потенціал держави визначається не лише валовими зборами зернових та визначенням відповідних квот для можливого експорту, але й здатністю ефективно вийти на світовий ринок зерна з конкурентоспроможними цінами. Отримувати ринкові переваги за рахунок сприятливої комбінації факторів виробництва

у вирощуванні зернових культур в Україні і поряд з цим підвищувати логістичну складову витрат у собівартості експортного зерна (на сьогодні витрати на обробку, зберігання, транспортування і перевалку зерна складають від 434 до 737 грн./т) – це, передусім, є неповагою до важкої праці виробників зерна, які фактично працюють на межі мінімальної рентабельності в умовах значних ризиків економічного та природно-кліматичного характеру. Ігнорування цих інтересів прямо пропорційно зменшуватиме обсяг пропозиції зерна на внутрішньому ринку і сприятиме переорієнтації виробників на іншу структуру виробництва з метою диверсифікації ризиків.

Тому актуальність використання концепції логістики в експорті зерна для України є одним із принципових завдань збереження і подальшого нарощування обсягів виробництва та експорту зерна на основі збалансованої мотивації участі у цьому процесі всіх учасників логістичного ланцюга. Для вирішення низки наукових проблем стосовно формування ефективної експортної політики держави на основі логістичної концепції потрібні подальші дослідження.

Ефективний розвиток національної економіки неможливий без її інтеграції у світові економічні відносини. Класичні концепції міжнародної торгівлі [1], зокрема теорія меркантилізму та її сучасний прояв “неомеркантилізм”, засвідчують поглиблення інтеграційних процесів на світовому ринку і тенденції до політико-економічного домінування окремих високорозвинутих країн. Структуризація світового ринку, незважаючи на концептуальні підходи теорії абсолютних переваг А. Сміта, відносних переваг Д. Рікардо – Р. Торренса тощо, значно ускладнює інтеграційні процеси для нових країн. Україна може закріпитися на світових ринках лише маючи беззаперечні конкурентні позиції. Серед сільськогосподарської продукції акцент варто робити на зернових культурах, соняшнику і деяких інших культурах, хоча пріоритет доцільно надавати не сировинній структурі експорту, а продукції переробки (олія, цукор тощо). Перспективність експортних зусиль підтверджують також і регулятивні теорії розвитку міжнародної торгівлі, зокрема теорія Хекшера-Оліна розглядає торгівлю не лише як взаємовигідний обмін, й як засіб, за допомогою якого можна скоротити розрив на рівні розвитку між країнами.

Значний внесок у теорію дослідження проблем логістики в ринковій економіці зробили зарубіжні та вітчизняні науковці, а саме: Д. Вордлоу, Д.Дж. Клос, М.Р. Ліндерс, А.М. Гаджинський,

Л.В. Балабанова, Є.В. Крикавський, О.А. Окландер, Ю.В. Пономарьова та ін. Однак ці дослідження стосуються переважно фундаментальних засад теорії логістики і невіршеними залишаються прикладні аспекти досліджень. Незважаючи на значний науково-прикладний доробок таких вітчизняних вчених, як В.І. Бойка, П.І. Гайдуцького, М.Г. Лобаса, І.І. Лукінова, В.Ф. Сайко, П.Т. Саблука, Л.М. Худолія, О.М. Шпичака та ін. стосовно проблем розвитку зернового господарства, невіршеними залишаються питання ефективного використання інфраструктурних елементів у процесі управління матеріальними потоками на зерновому ринку на основі концепції логістики.

Понад 60% світового виробництва зерна сконцентровано у 10-ти країнах світу, серед яких найбільшими виробниками є Китай, США та Індія. Зазначені країни вирощують близько 1 млрд. т зерна, або 48% його світового виробництва. До переліку найпотужніших зернових держав також входять Франція, Індонезія, Канада, Аргентина, Бразилія, Німеччина і Росія.

Проте не всі перелічені країни забезпечують власні потреби у зерні, зокрема, Китай (17% світового виробництва) є найбільшим його імпортером.

Експортний зерновий потенціал країни визначається внутрішнім балансом між виробництвом і споживанням та міжнародними позиціями на світовому зерновому ринку. Статус світового експортера для країни вимагає постійної присутності на біржових і позабіржових ринках її трейдерів, проведення активних операцій на спотовому та ф'ючерсному ринках, використання фінансових деривативів в управлінні цінними ризиками. Статус світового виробника зерна визначається також і об'єктивними факторами, які визначають геополітичне та географічне розташування країни, вихід до світових транспортних морських і сухопутних артерій, наявність відповідної інфраструктури для обслуговування функціональних сфер логістики тощо. Для України всі вище перелічені критерії цілком реальні й прийнятні. Епізодичні експортні поставки не сприяють закріпленню на світових ринках, тому для інтеграції України основною установкою є постійна, системна і цілеспрямована експортна політика з прогнозованими обсягами постачання зерна.

На світовому ринку зерна Україна з'явилася у 1998/1999 маркетинговому році і, починаючи з 2002/2003 маркетингового року, зайняла міцну позицію рейтингу найпотужніших світових експортерів (табл. 1).

Обсяги експорту зерна найбільшими світовими експортерами*

Рейтинг	Країна	Експорт, млн. т	Країна	Експорт, млн. т	Країна	Експорт, млн. т
	2002/2003 маркетинговий рік		2005/2006 маркетинговий рік		2009/2010 маркетинговий рік	
1	США	80,2	США	82,1	США	80,2
2	Австралія	24,4	Австралія	21,3	ЄС	24,1
3	Аргентина	20,5	ЄС	19,5	Канада	21,6
4	Канада	18,0	Аргентина	19,4	Україна	21,2
5	ЄС	12,9	Канада	18,6	Аргентина	20,2
6	Росія	5,4	Україна	13,3	Росія	19,6
7	Казахстан	4,8	Росія	12,4	Австралія	18,3
8	Бразилія	4,4	Бразилія	4,5	Казахстан	8,9
Всього світовий експорт		238,9	–	252,5	–	214,1

*Джерело: USDA, червень, 2011 рік

Однак визначати Україну як стабільного світового експортера зерна занадто смілива теза, оскільки багато факторів, переважно політичних, впливають на прогнозованість закріплення цього статусу стосовно нашої країни. Зарегульованість зернового ринку України, інертність дій та відсутність у більшості випадках оперативних ефективних рішень підвищують ризики потенційних імпортерів українського зерна. Хоча зерновий потенціал України визнаний в усьому світі і тенденції до акцентування своїх інтересів і зусиль на українське зерно будуть надалі посилюватися з боку багатьох країн прямопропорційно із поглибленням світової продовольчої кризи. Україна має шанс і зобов'язана його використати стовідсотково в цьому сегменті багатогранної світової економіки.

На сьогодні імпортерами українського зерна є Єгипет, Іспанія, Ізраїль, Сирія, Іран та ін. Територіальна наближеність до ринків Північної Африки і Близького Сходу дає Україні конкурентні переваги на цих ринках перед найпотужнішими світовими експортерами зерна (окрім експортерів із ЄС) за рахунок встановлення нижчих фрахтових ставок і відносно нижчою собівартістю зерновиробництва.

В Україні при валових зборах на рівні 45 млн. т зернових на рік, через недостатньо розвинену матеріально-технічну базу з переробки та зберігання урожаю, втрачається близько 12 млн. т зерна на суму майже \$1,5 млрд. Для забезпечення ефективного розподілу зернових потоків, актуального значення набуває комплексне використання інструментарію логістики.

Унікальність та адаптивність кожної виробничо-збутової системи формує індивідуальні логістичні ланцюги, що здатні реалізувати її цільову функцію. Напрацьований науково-практичний потенціал, що формує систему поглядів на ведення логістичної діяльності, і представлений основними положеннями концепції логістики [2] слід взяти за основу експортних операцій.

Першим положенням концепції логістики є реалізація принципу системного підходу, що безумовно є фундаментальним у проектуванні, дослідженні та вдосконаленні експортних можливостей суб'єктів господарювання. Розглядаючи систему як сукупність елементів, що пов'язані між собою функціональними, інформаційними, фінансовими та іншими зв'язками ми повинні проектувати структурно-функціональне забезпечення логістичної діяльності у взаємозв'язку та взаємозалежності її структурних елементів. При цьому слід гармонізувати потужності кожного елемента логістичної системи, що задіяний у переміщенні матеріального потоку від первинного джерела сировини до споживача кінцевої продукції. Потужність логістичної системи визначається потужністю її найбільш слабкої ланки. І якщо у логістичному ланцюгу, який забезпечує обробку, транспортування, перевалку зерна, його документальне супроводження тощо, виникають обмеження потужності внаслідок дефіциту технічних засобів, організаційних збоїв чи адміністративних бар'єрів, то вся система безумовно знизить свій потенціал до параметрів слабкої ланки і тоді закономірним є процес зростання логістичної складової у експортній ціні продукції.

Для уникнення цієї загрози слід виважено формувати систему інфраструктурного забезпечення експортного потенціалу України на основі гармонізації потужностей та оптимальної конфігурації його складових, керуючись при цьому критеріями ефективності.

Другим положенням концепції логістики є врахування потреб ринку у процедурі організації матеріального потоку. Безумовно, напрямок та потужність матеріального потоку повинні відповідати параметрам платоспроможного попиту. Стосовно зернового ринку це фундаментальне положення концепції логістики вимагає уточнення, оскільки нееластичність світового попиту на зерно дає можливість із високою точністю спрогнозувати параметри його споживання. Обсяги світового споживання зерна перебувають у кореляції з кількістю населення та їх фізіологічними потребами

у першочергових продуктах харчування. Тому аналізувати світовий ринок зерна варто в контексті змін чисельності населення Землі.

Світове виробництво зернових становить 1,8-1,9 млрд. т і потенційне зростання може скласти 2,1-2,3 млрд. т у середньостроковій перспективі [4]. Зростання населення планети з 7 млрд. до 9 млрд. у 2050 р. вимагає відповідного зростання виробництва.

Тенденція зростання кількості жителів не забезпечує задоволення їх попиту (навіть за триразового збільшення пропозиції зерна) згідно з нормами споживання, визначеними Продовольчою і сільськогосподарською організацією при ООН (FAO). Мінімальна норма споживання за даними FAO – 600 кг/особу і потенціал для зерновиробництва очевидний.

Варто також зауважити, що виробництво зерна є основою не лише для виробництва хліба, круп, спирту, кондитерських виробів тощо, а й для розвитку інших галузей, зокрема тваринництва (корм та основні компоненти комбікормів), птахівництва, тим самим забезпечуючи ще один важливий напрям харчування людини – виробництво м'ясних і молочних виробів.

Зростання економіки багатьох країн світу спричинює більші обсяги споживання м'яса, що стимулює зерновиробництво.

Окрім галузевого використання зерна, сучасний етап технологічного розвитку характеризується тенденцією до зростання споживання біопалива, виробництво якого також залежить від сировинної зернової бази. Світовий ринок зерна охоплює практично всі країни світу, одних як експортерів, інших – як імпортерів.

Наступним, **третьім положенням концепції** логістики є пріоритетність розподілу товарів над їх виробництвом. Дане твердження актуалізує ринковий підхід до організації виробничо-збутової діяльності підприємства, а саме: виробляти потрібно не те, на що у підприємства є ресурсні, організаційні та інші можливості, а те – що безпосередньо буде куплено споживачами. Орієнтація виробничої програми на платоспроможний попит є основою формування логістичної системи з визначенням її відповідних параметрів. Щодо зернового ринку та формування його експортного потенціалу України, дане положення концепції логістики частково нівелюється з огляду на нееластичність попиту на зерно. У попередньому положенні концепції логістики ми вже детально це обґрунтували.

Четверте положення концепції логістики акцентує увагу на необхідності встановлення оптимального рівня обслуговування клієнтів. Чим вищий рівень обслуговування, тим, відповідно, й вищі витрати. Прийняття обґрунтованого компромісного рішення за рівнем обслуговування вирішує завдання достатності витрат і привабливості продукції для клієнта. Реалізація цього положення, на наш погляд, залежить від наявності ефективної логістичної інфраструктури експортного зернового потенціалу України. Об'єктивна оцінка наявності сучасних засобів транспортування, зберігання, перевалки вантажів, повинна бути в основі договірних відносин із покупцями. Базисні умови контракту повинні включати ефективні, з точки зору організаційно-технічного забезпечення, дії продавця. Тобто зростання логістичних витрат повинно спонукати експортерів на використання тих базисних умов передачі прав власності на товар, які мінімізують ці витрати. Специфіка зернової продукції сприяє гнучкості у визначенні контрактних умов і навіть на умовах EXW “Франко завод” не складно знайти закордонного покупця на зерно.

П'яте положення концепції логістики визначає, що аналіз логістичного ланцюга потрібно вести з кінця процесу. Будь-яка система вимагає моніторингу з метою відповідності її реального стану запроєктованому. Логістичний цикл передбачає певну дискретність переміщення матеріального потоку по логістичному ланцюгу від початку його виникнення (поле) до кінцевого споживача (імпортер). Аналіз цієї системи, згідно даного положення концепції логістики, слід проводити від задоволення платоспроможного попиту експортера стосовно кількісних і якісних параметрів матеріального потоку. Якщо виявляється певна невідповідність, то для її з'ясування ми аналізуємо попередню ланку логістичного ланцюга, далі ланку, що передує попередній і так до початку виникнення матеріального потоку. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків дозволяє виявити “вузькі місця” у логістичному ланцюгу та провести відповідні коригування.

Наступне, **шосте положення концепції** логістики визначає обов'язковість розгляду всього логістичного ланцюга, а не окремої його ланки, під час її вдосконалення або проектування. Це положення, певною мірою, базується на першому із визначених вище положень щодо реалізації принципу системного підходу. Вдосконалення систем повинно проводитися з врахуванням таких їх властивостей, як складність, ієрархічність, цілісність, структурованість,

рухливість, унікальність, непередбачуваність та невизначеність поведінки, адаптивність тощо.

Сукупність операцій складає функцію, яка є предметом оптимізації логістичної системи. Функції транспортування, зберігання, вантажопереробки тощо можуть бути оптимізовані у випадку детального аналізу їх структур (операцій) і **сьоме положення концепції** логістики акцентує увагу на обов'язковості врахування вартості кожної елементарної операції під час виконання розрахунків, використання в техніко-економічних обґрунтуваннях рішень з організації вантажопотоку. На думку автора, для реалізації цього положення концепції логістики найбільш доцільно використовувати функціонально-вартісний аналіз (ФВА), який базується на системному дослідженні структури функцій об'єкту, співставленні їх корисності та вартості реалізації. Метою аналізу є забезпечення необхідної корисності системи при мінімально можливих сукупних витратах.

Вибір варіантів логістичної системи слід здійснювати на підставі порівняння їх техніко-економічних показників. Це, **восьме положення концепції** логістики, відкриває перед експортером зерна альтернативні варіанти виходу на зовнішній ринок. Прийняття рішення щодо способів та схем транспортування, зберігання, вантажопереробки тощо слід здійснювати на основі критеріального підходу. Основним критерієм є мінімізація витрат при досягненні цільової мети логістичної системи: забезпечити доставку зерна до його покупця із дотриманням всіх кількісних, якісних і часових параметрів.

Формуючи логістичний ланцюг, тобто лінійно впорядковуючи всі його елементи, слід провадити єдину політику, що відповідає загальній стратегії підприємства. **Дев'яте положення концепції** логістики акцентує увагу на відповідності всіх рішень із планування й організації матеріальних потоків загальній стратегії суб'єкта господарювання.

Серед основних положень концепції логістики слід виділити **десяте положення**, яке наголошує на використанні найбільш повної інформації у процесі прийняття управлінських рішень. Інформаційний потік, який ми відносимо до забезпечувального, суттєво впливатиме на реалізацію цільової функції логістичної системи. Від повноти та достовірності інформації залежить ефективність експорту зерна і для реалізації цього положення

концепції слід відповідально поставитись до вибору джерел отримання інформації та формування логістичної інформаційної системи з відповідними їй підсистемами. Отримання первинної інформації на основі “польових” досліджень – процес занадто витратний і не завжди виправданий. Використання вторинної інформації (кабінетні дослідження) не завжди відображають об’єктивну картину явища, яке ми досліджуємо. Тому пошук компромісу щодо інструментарію та джерел отримання інформації досягається на основі критеріального підходу: мінімум витрат – максимум корисності інформації. Для досягнення цієї мети у процесі дослідження зернового ринку іноді доцільно використовувати послуги консалтингових фірм та інших спеціалізованих суб’єктів.

Формування синергетичного ефекту залежить від узгоджених дій всіх учасників логістичного ланцюга. Лінійно впорядкована множина всіх посередників у процесі експорту зерна не повинна допускати внутрішніх конфліктів, які, безумовно, зменшують потенціал системи і збільшують непродуктивні витрати на усунення існуючих протиріч. Вирішувати це завдання слід на етапі створення логістичного каналу, надаючи перевагу у співпраці з тими посередниками, які найбільш органічно вписуються у конфігурацію логістичної системи, яка формується. Налагодження ділових, партнерських відносин між учасниками логістичного ланцюга – це **одинадцятьте положення концепції** логістики, якого необхідно дотримуватись у процесі формування експортного зернового потенціалу України.

І останнє – **дванадцятьте положення концепції** наголошує на обов’язковості ведення обліку логістичних витрат протягом всього логістичного ланцюга. Аналітичною базою для оптимізації системи є облікові дані щодо кожної операції всіх логістичних функцій. Для виявлення резервів підвищення ефективності експорту зерна необхідно провести відповідний факторний аналіз. Оскільки класифікація факторів є основою класифікації резервів, здійснити заходи й щодо задіяння виявлених резервів.

А резерви використання логістичних методів в управлінні зерновими потоками очевидні. В експортній ціні на пшеницю, за даними [6], логістичні витрати складають близько 30%, на кукурудзу – близько 40%. Зокрема, вартість транспортування досягає 130 грн./т, перевалки в портах – більше 175 грн./т. Окрім цього, у вартість зерна включені послуги держінспекцій із сертифікації в розмірі 13-26 грн./т. Якщо в Україні вартість перевалки тонни зерна

становить \$22, то за кордоном вона втричі нижча [5]. Послуги портових елеваторів у Російській Федерації становлять лише \$7 за тону, у США – \$6,5, а у Франції – \$7,5. За підрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України, логістичні витрати, пов'язані з експортом зерна, в 2013-2014 маркетинговому році складають по пшениці 550 грн./т, кукурудзі – очікується 765 грн./т.

Проблема високих логістичних витрат на українське зерно особливо загострюється в період зниження світових цін на зерно. Тому оптимізація логістичних витрат, на думку експертів [3], дасть значні резерви для економії. Згідно з результатами розрахунку, в умовах неналежного функціонування інфраструктури та обслуговуючих установ вартість обробки, зберігання, транспортування і перевалки експортного зернового потенціалу України (34,4 млн. т разом з олійними) може перевищити 25,7 млрд. грн. За умови проведення оптимізаційних заходів витрати на цей же обсяг можуть скласти 16,9 млрд. грн., що заощадить 8,8 млрд. грн., або 280 грн. на тонні зерна.

Таким чином, попит на зерно нееластичний, а отже, прогнозований щодо обсягів споживання. Існуюча кореляційна залежність між кількістю населення, яке постійно зростає, а також зростаючими потребами у використанні альтернативних джерел енергетичних ресурсів, спричинюватиме й надалі зростання світового споживання зерна. Маючи безумовно вигідне геополітичне розташування та потужний ресурсний потенціал, Україна має всі шанси стати одним із світових лідерів експорту зерна. Однак низка проблем, пов'язаних із логістичним обслуговуванням експортних поставок, суттєво знижує конкурентоздатність українського зерна на світових торговельних площадках. Тому розробку пропозицій у цьому напрямку слід здійснювати на основі фундаментальних положень концепції логістики із врахуванням особливостей зернового ринку.

Список використаних джерел

1. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / [Кириченко О. А., Шевчук В. Я., Мазаракі А. А., Царенко О. М., Мішенін Є. В. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Кириченка. – 2-ге вид., перер. і доп. – К. : Знання, 2008. – 518 с.

2. Пономарьова Ю.В. Логістика: навч. посіб. / Ю.В. Пономарьова – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.
3. Потенціал зниження логістичних витрат при експорті зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zernoua.info/news/5969.html>.
4. Почесне місце України на глобальному ринку зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.agroprofi.com.ua/downloads/nomera/2013/agroprofi_19.pdf.
5. Присяжнюк М.В. Мінагрополітики буде знижувати вартість логістики зернових [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbnews.com.ua/ua/news/94711>.
6. Присяжнюк М.В. На елеваторах Житомирщини завищують ціну за зберігання зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.1.zt.ua/news/ekonomika>.

Колодийчук В. А. Логистическая концепция формирования экспортного зернового потенциала Украины

Проведен анализ развития мирового зернового рынка и определены рейтинговые позиции Украины. Рассмотрены тенденции мирового производства зерна, потенциал и перспективность доминирования Украины как одного из мировых экспортёров. Акцентируется внимание на росте логистической составляющей в структуре себестоимости экспортного зерна. Представлены экспертные оценки количественных резервов повышения конкурентоспособности украинского зерна вследствие оптимизации логистических затрат. На основе фундаментальных положений концепции логистики разработаны предложения по ведению логистической деятельности с учетом особенностей зернового рынка и мировых тенденций его развития.

Ключевые слова: логистические затраты, зерновой рынок, экспорт, логистическая концепция.

Kolodiychuk V. A. Logistics concept of formation of the grain export potential of Ukraine

The analysis of the global grain market and the place of Ukraine on it. Considers trends in world grain production and potential and prospects dominance Ukraine as one of the world's exporters. Attention is focused on the growth of the logistics component in the cost structure of export grain. Presented by expert assessments of quantitative reserves competitiveness of Ukrainian grain due to optimization of logistic costs. Based on the fundamental provisions of the concepts developed proposals for logistics management logistics activities taking into account the characteristics of the world grain market and its trends.

Key words: logistics costs, grain market, export, logistics concept.